

A kingfisher is perched on a weathered wooden post. The bird has a bright orange-brown breast and a blue-green back. Its wings are spread, and it is holding a small, silvery fish in its beak. The background is a soft, out-of-focus landscape with a light sky.

IJsvogels in Gooi en Vechtstreek: hotspot voor de mooiste vogel in Nederland

Hanneke Cusell

*IJsvogels kunnen goed tegen de kou, zolang ze maar voedsel kunnen vinden.
Aanloophaven Huizen, 10 februari 2021 | Jurriën Uiterwijk*

Het aantal IJsvogel broedparen in de regio Gooi en Vechtstreek is de laatste jaren sterk toegenomen. In 2023 was onze regio zelfs goed voor tien procent van de broedpopulatie in Nederland. Het is dan ook een echte hotspot voor deze vogels. Dat komt niet in de laatste plaats door het werk van de Werkgroep IJsvogels. Onder bezielende aanvoering van Jelle Harder houdt deze werkgroep zich bezig met het maken, onderhouden en monitoren van nestlocaties.

Voor Jelle en menig ander zijn IJsvogels de mooiste vogels in Nederland, met een bijzondere levensstijl. Ze hebben een grote snavel, een korte nek en korte pootjes. Met hun kobaltblauwe verenkleed en het kastanjebruin op de borst en onder de vleugels, de koraalrode pootjes en de oranje ondersnavel bij vrouwtjes zijn het bijna exotische vogels.

Van de 87 soorten wereldwijd (Fry & Fry, 1992) komen er twee in Europa voor. In Nederland gaat het om de Europese IJsvogel (*Alcedo atthis*). Als leefgebied heeft deze viseter schoon water met kleine visjes, een rustige omgeving en

nestgelegenheid nodig. Ze vissen vanaf een tak en duiken recht naar beneden of vliegen eerst naar voren en duiken dan naar beneden. De vis slaan ze dood of bewusteloos. Heel bijzonder: als ze willen vissen terwijl het waait, kunnen ze hun kop doodstil houden, terwijl de tak met het lichaam beweegt.

Nestkamer

Ze hebben een nestkamertje van circa 15 bij 15 cm, en een 60 – 80 cm lange nestgang daarnaartoe. In zand maken ze een dergelijke nestgang in drie dagen; in klei duurt het iets langer. Het broedseizoen duurt tegenwoordig al

vanaf februari tot in september. Per legsel zijn er vier tot acht eieren, maar meestal zeven. De jonge vogels die uitvliegen, mogen nog één tot twee dagen bij het nest blijven, daarna worden ze weggevoerd naar een veilige plek waar ze nog drie of vier dagen gevoerd worden. IJsvogels kunnen alle kou aan, maar als het water dichtvriest kunnen ze geen voedsel meer bemachtigen. Daarnaast staan ze bloot aan veel andere gevaren: het verkeer, een raam, vossen, katten, marterachtigen, hoogwater, Slechtvalken en Sperwers. Gemiddeld worden ze dan ook maar twee jaar oud.

Een hotspot

Dat onze regio een echte hotspot voor IJsvogels is komt niet alleen door het uitblijven van lange vorstperioden, maar vooral door alle gemaakte broedwanden. In totaal zijn er op tachtig locaties 120 tot

130 broedwanden gemaakt; nergens in ons land zijn zoveel ijsvogelwanden als in onze regio.

Het aantal broedparen fluctueert per jaar. 2017 was het topjaar met maar liefst 104 succesvolle broedparen. In 2022 waren er 54 paar en in 2023 waren het 84. Volgens Sovon was de broedpopulatie in heel Nederland in 2023 zo'n 750-900 paar. Dat er zoveel broedwanden zijn, is mede te danken aan de inspanningen van Jelle Harder. Hij houdt zich sinds 1990 bezig met IJsvogels. In 1992 heeft hij in het kader van het 25-jarig jubileum van de Vogelwerkgroep een brochure "Vogels zien en beschermen" geschreven, met daarin voor zeven vogelsoorten maatregelen die je kunt nemen. Dat waren bijvoorbeeld Gierzwaluwen, Kerkuilen en Zwarte Sterns, maar ook IJsvogels. Praktisch als Jelle is, is hij zelf ook maatregelen gaan uitvoeren. Voor de IJsvogel kende Henk Harder (geen familie), destijds hoofd Groenvoorziening in Naarden, locaties langs de zanderijsloten die mogelijk geschikt zouden zijn om daar een broedwand te maken. Jelle is met een plattegrond op stap gegaan en heeft brieven bij mensen in de bus gedaan. Bij een paar geïnteresseerden zijn met een werkploeg vervolgens de eerste twee ijsvogelwanden gerealiseerd.

Onderhoud en monitoring

In 1995 maakte Jelle een eerste overzicht van het aantal ijsvogelparen in de regio, in totaal 21 paren. Om meer duidelijkheid te creëren heeft hij in 2005 de IJsvogelwerkgroep Gooi en Vechtstreek opgericht als onderdeel van de Vogelwerkgroep. Jelle: "Het voordeel is dat je beter overkomt bij mensen en organisaties als je kunt zeggen dat je van de IJsvogelwerkgroep bent. Maar je kunt ook gemakkelijker subsidies aanvragen". Daarnaast is de werkgroep aangesloten bij Landschap Noord-Holland. Daardoor krijgt ze informatie over bijvoorbeeld subsidieregelingen en kan ze materiaal als waadbroeken en snoeischaren in bruikleen krijgen.

De werkgroep heeft als doel om de populatie IJsvogels in stand te houden en te vergroten, en doet dit door het verbeteren en onderhouden van broedmogelijkheden en het leefgebied. Vanwege een tekort aan natuurlijke

vestigingsmogelijkheden is er een groot aantal broedwanden gemaakt. Ongeveer 65% van alle broedparen blijkt daarvan gebruik te maken. Het verbeteren van het leefgebied kan bijvoorbeeld inhouden dat rust wordt gecreëerd, of dat er takken of een paaltje worden geplaatst waar de vogel op kan zitten.

Ook worden nestgangen voorgeboord met een diepte van ongeveer 30 cm schuin omhoog (zodat de poep gemakkelijker weg loopt).

De broedplekken moeten ook worden onderhouden. Dit gebeurt in januari - februari. En natuurlijk moeten de broedplekken worden gemonitord. Dat gebeurt in elk geval drie keer: begin mei, begin juli en half augustus - begin september.

De werkgroep heeft circa zeventig actieve leden en er is een netwerk van ruim driehonderd mailadressen van degenen die ooit een waarneming hebben gemeld. Elk jaar wordt in februari in de Infoschuur 't Gooi een bijeenkomst georganiseerd.

Onderzoek

Uit het onderzoek van de werkgroep naar derde broedsels bleek dat deze in de regio vanaf 2012 duidelijk zijn toegenomen. Vóór 2012 waren twee broedsels normaal terwijl circa 10% van de paren een derde broedsel had. Vanaf 2012 heeft ongeveer 50% een derde broedsel. Sinds 2015 zijn er zelfs vierde broedsels vastgesteld, inmiddels al acht keer.

De laatste vijf jaar heeft Jelle broedbiologisch onderzoek gedaan. Dit is onderzoek aan vogels waarbij het broedverloop in het nest zoveel mogelijk wordt gevolgd. Op locaties met een kunstnest worden de jonge IJsvogels geringd, gemeten en gewogen. Voor dit onderzoek heeft hij contact met de WUR (Wageningen Universiteit), waarvan jaarlijks een masterstudent meewerkt. Zo werd in 2023 met behulp van een endoscoop onderzoek gedaan naar het hele verloop van de broedcyclus, van eerste ei tot uitvliegen. Uit het onderzoek bleek dat de gemiddelde broedcyclus 52 à 53 dagen duurt. In 2024 is het onderzoek gericht op predatie bij de ijsvogelwand. Het veldwerk is eind juni afgerond, maar de camerabeelden en andere gegevens moeten nog worden verwerkt.

Landelijke IJsvogeldag

Ook heeft Jelle een Landelijke IJsvogeldag in het leven geroepen. Deze is telkens in een andere provincie. De vijfde keer was afgelopen februari in Beilen. Daar worden dan nieuwe onderzoeksresultaten en andere ontwikkelingen toegelicht en is er gelegenheid om ervaringen met elkaar uit te wisselen. De belangstelling is zeer groot.

Uit alle onderzoeken naar broedende IJsvogels in de regio maar ook daarbuiten, lijkt het er sterk op dat er 'twee groepen' IJsvogels aan het ontstaan zijn. De ene groep zijn IJsvogels in de buitengebieden, die erg schuw zijn en snel wegvliegen zodra ze mensen zien. De andere groep is in de nabijheid van mensen gaan broeden, in en aan de randen van dorpen en steden. Deze kun je de nieuwe 'cultuurvolgers' noemen, net zoals eerder Merel, Gaai en Slechtvalk.

Toekomst

Dankzij Jelle en de werkgroep is de IJsvogel in het Gooi overduidelijk op de kaart gezet. Zoals gezegd is De Gooi en Vechtstreek een hotspot en daarbinnen is Naarden dé ijsvogelplaats van het Gooi en Loosdrecht van de Vechtstreek. Inmiddels wil Jelle nu zelf een aantal activiteiten afbouwen, zodat hij tijd overhoudt om bijvoorbeeld over de onderzoeksresultaten als de derde broedsels te schrijven. Ook in de komende jaren blijft het interessant om die in de gaten te blijven houden. Belangrijk is dat de werkgroep zoveel mogelijk wordt geconsolideerd en dat er zoveel mogelijk vrijwilligers behouden blijven. Jelle hoopt dat mensen serieus mee blijven doen. Maar waarom zou dat niet lukken? Want wat is er mooier dan zoals Jelle zegt: "Genieten van de IJsvogels en buiten zijn, en ondertussen meedoen aan langdurig onderzoek door waardevolle data te verzamelen"?

Bron

Fry, C.H., Fry K. (1992). Kingfishers, Bee-Eaters and Rollers. Christopher Helm.

IJsvogels ringen, een bijzondere belevenis

Foto's en tekst Hanneke Cusell

Op een warme zonnige middag in juli mag ik getuige zijn van het ringen van jonge IJsvogels. Het kunstnest bevindt zich achter een houten wand in de mooie tuin van Wicheria en Carel Raymakers, dicht bij het water van de Wijde Blik. Een paar meter verderop staat een tentje met daarin een stoeltje en een scherm waarop het beeld van de camera bovenin de nestkast te zien is. De nestplek is in 2018 gemaakt en vanaf 2019 zijn er elk jaar twee of drie broedsels geweest. Nu gaat het om een tweede broedsel met zes jongen van twintig dagen oud. Ik ben niet de enige, zo blijkt. Met zo'n 25 mensen wordt het een hele happening.

Jelle Harder legt uit hoe het nest – een vierkante bekisting – wordt opengemaakt. Eerst naar de voorkant van het nest boven het water om de nestgang te inspecteren en er een doek in te stoppen, zodat de jonge vogels niet kunnen wegvliegen. Dan de stukken boomstam eraf tillen en de aarde wegscheppen. Een meisje en haar broertje helpen daarbij. Vervolgens een afdekkende plaat verwijderen, een zak met hooi (voor de isolatie) eruit halen en tot slot het deksel van de nestkast met de camera eraf nemen.

Een ringetje om

Als het deksel van het nest eraf is, haalt Jelle de jongen eruit en doet ze in een leefnet. Ringer Rob Moolenbeek haalt ze daar één voor één weer uit en bevestigt een ring om hun tarsus (het onderstuk van de poot). Die is bij IJsvogels heel kort, dus dat is iets lastiger dan bij andere vogels. De vleugellengte wordt gemeten en de vogel wordt gewogen. Volwassen IJsvogels wegen ongeveer veertig gram, maar de jongen zijn een stuk zwaarder – 48 tot ruim 55 gram – want ze hebben nog veel energie nodig om te groeien. Ook het aantal staartpennen wordt geteld: soms zijn het er geen twaalf, maar dertien of zelfs veertien. De poten van de jonge vogels zijn nog bruin, de snavel wordt nog twee keer zo lang en de veren van de vleugels zitten deels nog in de bloedspoelen. Ze zien er prachtig uit en als we ze na het ringen even vast mogen houden, liggen ze heel rustig op hun rug in je hand, heel aandoenlijk.

Nieuw territorium

Sinds 2019 worden in de regio jonge IJsvogels geringd, maar alleen de vogels in de speciaal hiervoor aangebrachte nestkasten. De jongen worden geringd als ze 20 of 21 dagen oud zijn. Inmiddels

Rob Moolenbeek laat zien dat de veren van de vleugels nog deels in de bloedspoelen zitten.

zijn er 208 vogels geringd, waarvan 72 bij Wicheria en Carel. Tot nog toe zijn twee vogels teruggemeld, één bij Drachten en één bij Hoorn. Dat toont het dispersiegedrag van de jonge vogels: zij moeten op zoek naar een nieuw territorium, want IJsvogels zijn heel solitaire vogels die graag afstand van elkaar houden.

Jelle is een groot verteller die door al zijn ervaringen veel kan verhalen. Toch komt er een eind aan de middag. Tot slot werp ik nog even een blik op het scherm in het tentje. Alle zes jongen liggen er rustig bij, allemaal in dezelfde richting, dat wil zeggen gericht naar de opening van de nestgang. Het was een bijzondere ervaring en met de beelden van deze fraaie vogels nog op mijn netvlies fiets ik weer naar huis.

Meedoen? Dat kan!

De werkgroep heeft behoefte aan vrijwilligers die bestaande wanden willen monitoren en onderhouden. Daarvoor moet je minimaal viermaal een bezoek brengen aan de locatie: de eerste keer in januari – februari voor onderhoud. Dat duurt ongeveer tien minuten. Daarna driemaal om te monitoren: in mei, juli en augustus.

Het belangrijkste is om te zien of er wordt gebroed. Dat kost misschien vijf minuten per plek. Dat is het minimum; meer kan ook, dan kun je bijvoorbeeld ook kijken of de jongen zijn uitgevlogen.

Als je je daarvoor aanmeldt, probeert Jelle Harder je een leuke plek te geven met een grote kans dat er gebroed wordt. Jelle: "Het is een kleine inspanning, maar wel heel leuk, en je komt soms op plekken waar niemand komt". Wel is het belangrijk dat je jezelf de plicht oplegt om te gaan kijken. En je moet redelijk ter been zijn en in het water durven staan. Daarnaast zijn mensen die willen helpen met het verzamelen en bewerken van gegevens zeer welkom.

Tentje met stoel en camera.

Beeld van camera met 6 jongen.

Jelle Harder legt uit hoe de ijsvogelnestkast wordt opengemaakt.

Jelle Harder haalt de jongen uit het nest en doet ze in het leefnet.

Het leefnet waarin de jongen worden gedaan.

Rob Moolenbeek ringt een jonge IJsvogel.

De jonge IJsvogel ligt heel rustig op z'n rug in je hand.

Wie wil, mag ook even een IJsvogel vasthouden.

Na het ringen liggen de jongen weer rustig in de nestkast.